

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ БОРОТЬБИ З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ

УДК 343.123.12:351.745.7

Азаров Максим Юрійович – старший науковий співробітник Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України

Особливості виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації

Статтю присвячено деяким питанням виконання спеціального завдання, пов'язаного з розкриттям злочинної діяльності організованих злочинних груп і злочинних організацій.

Ключові слова: організована злочинність, негласна слідча (розшукова) дія, спеціальне завдання, оперативне проникнення, злочинне середовище.

Постановка проблеми. Організованій злочинності притаманна низка суттєвих особливостей, зокрема: масштаб діяльності, зростання зв'язків, у тому числі транснаціональних, між злочинним співтовариством, здатність загрожувати національним інтересам держави, оскільки відбувається зрощування з корумпованим державним апаратом. Жорстка структурованість організованих злочинних груп, наявність суворої ієрархії, законспірований характер діяльності – всі ці обставини вкрай ускладнюють виявлення й припинення діяльності організованої злочинності.

Організована злочинність усе більше інтегрується у систему соціальних, правових, фінансових і економічних відносин суспільства, у зв'язку з чим виникають труднощі в притягненні учасників організованих груп і злочинних організацій до кримінальної відповідальності. Це вимагає від

суб'єктів боротьби з організованою злочинністю постійного вдосконалення форм і методів протидії цьому загрозливому явищу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації було предметом наукового аналізу в дослідженнях таких вітчизняних і зарубіжних авторів, як Ю. В. Александров, П. П. Андрушко, Ю. В. Баулін, Д. С. Константинов, М. Й. Коржанський, О. М. Лемешко, С. Л. Лисенков, П. С. Матишевський, Ю. В. Огаренка, В. В. Орехова, В. І. Осадчого, А. М. Ришелюка, М. М. Турецького, М. І. Хавронюка та інших вчених.

Разом з тим, при наявності великої кількості наукового і практичного матеріалу, що стосується питань виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності, до сьогодні не склалося цілісного розуміння сутності цього оперативно-розшукового заходу. В зв'язку з чим, не доцільно вести мову про всебічне і повне вивчення даної проблематики.

Викладення основного матеріалу. Одним із способів отримання оперативно-розшукової інформації, який використовують оперативні підрозділи, є проникнення в злочинну групу. Закон дозволяє здійснювати проникнення в злочинну групу негласного працівника оперативного підрозділу або особи, яка співробітничала з ним, із збереженням у таємниці достовірних даних щодо їх особистості [1]. Таке проникнення в злочинне середовище оперативного негласного працівника чи особи, яка залучена до оперативно-розшукової діяльності, здійснюється під легендою, в тому числі з імітацією протиправної діяльності, та інших демонстративних дій, необхідних для встановлення довіри. Закон передбачає, що зазначені особи не несуть відповідальності, якщо вони діяли в стані необхідної оборони або крайньої необхідності [2]. Проникнення в злочинну групу працівника оперативного підрозділу або особи, яка співробітничала з ним, на практиці та в науковій літературі називається оперативним проникненням.

О. М. Бандурка визначає, що оперативне проникнення є комплексним оперативно-розшуковим заходом, який використовується тоді, коли застосування інших форм і методів оперативно-розшукової діяльності не дає можливості виконати завдання, покладені на оперативний підрозділ.

Оперативне проникнення – це складна операція по впровадженню оперативного працівника чи конфідента в злочинне угруповання, яке має стійкий характер, глибоку законспірованість, жорстку внутрішню дисципліну, спрямоване на вчинення заздалегідь підготовлених тяжких злочинів. Об'єктом оперативного проникнення можуть бути незаконні озброєні формування, формування, що планують здійснення насильницького захоплення влади, терористичні акції, бандитизм інші небезпечні посягання на правопорядок у державі.

Як правило, підставами для оперативного проникнення є:

– оперативна інформація про систематичні правопорушення на підприємствах, в організаціях і установах, які дають привід вважати, що на цих об'єктах діють злочинні групи;

– матеріали оперативно-розшукових справ на осіб, підозрюваних у вчиненні кваліфікованих, спланованих тяжких злочинів;

– матеріали кримінальних справ, які засвідчують організовану протидію слідчому підрозділу в установленні об'єктивної істини;

– інформація про вчинення посадовими особами організованих злочинних дій;

– оперативно-розшукова інформація про глибоко законспіровану підготовку тяжких злочинів, яку необхідно перевірити з метою попередження таких злочинів;

– інформація про розвідувально-підривну діяльність спецслужб іноземних держав та організацій.

Для оперативного проникнення в злочинну групу, як виняток, можуть використовуватись і особи, залучені до співробітництва з оперативними підрозділами за угодою.

Запорукою успішного виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації є його детальне планування.

Пропозиція щодо проведення операції по оперативному проникненню викладається в рапорті, який розглядається керівником оперативного підрозділу, котрий приймає рішення щодо проведення оперативного заходу.

В плані проведення оперативного проникнення має бути викладено:

– ситуацію по оперативно-розшуковій справі чи по розслідуваній кримінальній справі;

– обґрунтування необхідності оперативного проникнення та можливості його здійснення;

– завдання, які необхідно вирішити шляхом проникнення в злочинну групу;

– інформацію про оперативного працівника чи особу, залучену до співробітництва з оперативним підрозділом, які мають виконати проникнення в групу;

– легенду на впровадження працівника чи конфідента в злочинну групу;

– заходи безпеки особи, яка впроваджується в групу;

– форми зв'язку з нею, планові та екстрені;

– легендування виведення працівника із розробки злочинної групи і подальшу його конспірацію;

– інші необхідні відомості.

Негласне проникнення в злочинне середовище включає комплекс заходів, що націлені на подолання зовнішньої перешкоди з тим, щоб опинитися всередині злочинного формування для виконання завдань, що стоять перед оперативним підрозділом.

У якості об'єкта негласного проникнення, в першу чергу, необхідно розглядати саме злочинне середовище, тому що поняття його як категорії значно ширше і поглинає останню. Крім того, якщо про виникнення злочинної групи можна говорити, коли факт злочинного діяння вже скоєний, то поняття “злочинне середовище”, окрім цього, включає осіб лише тільки схильних до скоєння злочину, що дуже важливо, бо в цьому випадку мова може йти про попередження злочинів на стадії їх підготовки і формування умислу.

Як свідчить практика, найбільшу складність у діяльності оперативних підрозділів, що використовують негласне проникнення в злочинне середовище, викликають питання подолання зовнішніх, контрозвідувальних заходів, що застосовують злочинні формування.

Необхідними умовами негласного проникнення в злочинне середовище є:

- виконання завдань оперативним підрозділом безпосередньо в середовищі осіб, схильних до скоєння злочинів;
- конспіративність;
- розвідувально-пошуковий характер;
- наявність спеціального суб'єкта, негласного співробітника;
- наявність легенди;
- здійснення комплексу заходів, що забезпечують його успішне застосування;
- комплексність і дійсність використання саме запланованих сил і засобів;
- здійснення спеціальними підрозділами.

Особливими умовами застосування негласного проникнення у кримінальне середовище є:

- проведення тільки за наявності необхідних сил і засобів для успішного його завершення;
- підготовленість спеціального суб'єкта, що його застосує;
- добровільність участі осіб, що здійснюють проникнення;
- своєчасність.

Принципи негласного проникнення у кримінальне середовище загалом відповідають основним принципам ОРД, у той же час, вони мають свої особливості. До них відносяться:

- законність;
- виключність (використовується у крайніх випадках);

– мінімальне втручання в права та свободи громадян, що охороняються законом;

– науковість;

– особливий порядок використання;

– наявність особливих підстав для його застосування.

Як зазначає О. М. Бандурка, негласне проникнення у кримінальне середовище, безумовно, має розвідувально-розшуковий характер і визначається саме як напрям діяльності оперативних підрозділів на підставі того, що містить в собі всі елементи, притаманні оперативно-розшуковій діяльності як такій. Як сказано вище, вона є сукупністю гласних і негласних заходів, ступенем втручання в права та свободи громадян. Для професійного здійснення даного виду діяльності організовано спеціальну підготовку негласних співробітників оперативних підрозділів. Таким чином, охарактеризувавши негласне проникнення у злочинне середовище, можна зробити наступні висновки.

Негласне проникнення у злочинне середовище являє собою систему гласних і негласних, організаційних, інформаційно-аналітичних, оперативно-технічних та інших заходів по втіленню негласного співробітника у злочинне середовище, а також використання технічних засобів отримання інформації, коли суб'єкт знаходиться безпосередньо в злочинному середовищі, для вирішення завдань, оперативно-розшукової діяльності та забезпечення кримінального судочинства.

В залежності від умов, що складаються, негласне проникнення в злочинне середовище умовно можна поділити на наступні види.

За характером проникнення:

– фізичне, тобто проникнення, здійснюване різними категоріями негласних співробітників;

– комплексне, тобто поєднання діяльності фізичної особи з використанням (з тією ж метою) оперативно-технічних засобів.

За цілями:

– тактичне – для вирішення конкретних оперативно-тактичних задач;

– стратегічне – для отримання, накопичення, систематизації та аналізу різноманітних відомостей про фізичних і юридичних осіб, у діяльності яких може простежуватися причетність до злочину.

За призначенням:

– операція місцевого значення;

– операція міжрегіонального значення;

– операція міжнародного значення.

За часом дії:

– короткострокове (до 6-ти місяців);

– довгострокове (понад 6 місяців).

За ступенем санкціонування:

- просте, тобто таке, що не потребує санкції суду;
- складне, тобто таке, що вимагає санкціонування судом.

За суб'єктом застосування:

- здійснюване суб'єктом (особою, що залучається до негласного співробітництва);
- здійснюване спеціальним суб'єктом (штатним негласним співробітником).

Наведені вище розмежування негласного проникнення у злочинне (кримінальне) середовище необхідні для втілення чіткої правової регламентації даного виду діяльності, визначення організаційних і тактичних елементів його застосування [3].

Згідно з пунктом 8 частини 1 статті 8 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”, оперативним підрозділам надається право здійснювати негласне проникнення у злочинну групу негласного працівника або тієї особи, що працює з ним, із зберіганням у таємниці достовірних даних про них. У пункті 12 тієї ж статті до категорії “негласний працівник” додано елемент “штатний”, тобто визначено додаткову категорію “негласний штатний працівник” [1]. При цьому законодавець не роз'яснює, чи є категорія “особа, що співпрацює з оперативним підрозділом” штатним негласним працівником. Таке уточнення було зроблене в п. 1 ст. 13 Закону України “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю” від 30 червня 1993 року, коли законодавцем було встановлено аналогічну норму, яка надає спеціальним підрозділам, якщо інших заходів для розкриття організованої злочинності недостатньо, право використовувати штатних і нештатних співробітників, які вводяться під легендою прикриття до складу організованих злочинних угруповань [4].

Отже, законодавець закріплює в двох законодавчих актах один із видів діяльності оперативних підрозділів, а саме негласне проникнення у злочинні групи, а також категорії суб'єктів, які можуть здійснювати таке проникнення. Таким чином, категорія “особа, що співпрацює з оперативним підрозділом”, у даному Законі України відсутня. Замість неї введено категорію “нештатний негласний співробітник”. Використовувані законодавцем категорії “працівник” і “співпрацівник” у різноманітному поєднанні є тотожними поняттями.

Необхідно відзначити, що в законодавчих актах не викладено тлумачення категорії “штатний негласний співробітник”.

Відомості про негласних працівників і конфідентів, упроваджених у злочинні групи, становлять державну таємницю і можуть бути оголошені лише за письмовою згодою цих працівників. Інформація, отримана шляхом оперативного проникнення в злочинну групу, носить таємний характер, до неї можуть мати доступ тільки ті посадові особи

оперативного підрозділу, які за своїми обов'язками поінформовані про проведення проникнення в злочинну групу [3].

Основною категорією виконання спеціального завдання є тактика, оскільки саме вона визначає, які негласні слідчі (розшукові) дії доцільно використовувати для досягнення поставленої мети в конкретних умовах у процесі кримінального провадження.

Тактика виконання спеціального завдання шляхом проникнення в кримінальне середовище – це сукупність розумових процесів і подальших дій слідчого, оперативного працівника, а також штатного негласного працівника та інших осіб з огляду на конкретну ситуацію, сили, засоби і можливості супротивної сторони, що визначають спосіб дій і поведіння суб'єкта під час його проникнення в злочинне середовище [5].

Ефективності негласного проникнення, відповідно до положень нового КПК України, повинно сприяти процесуальне закріплення в окремих статтях положень щодо:

- використання заздалегідь ідентифікованих (помічених) або несправжніх (імітаційних) засобів;

- з цією метою допускається виготовлення та використання спеціальних речей і документів, створення та використання спеціально створених підприємств, установ, організацій;

- виготовлення, утворення несправжніх (імітаційних) засобів оформлюється відповідним протоколом;

- несправжні (імітаційні) засоби, застосовані під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії, у тому числі виконання спеціального завдання, використовуються в процесі доказування у вигляді первинних засобів чи знарядь учинення злочину;

- при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій дозволяється за ухвалою слідчого судді негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження;

- при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій слідчий має право використовувати інформацію, отриману в результаті конфіденційного співробітництва з іншими особами, або залучати цих осіб до проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ст. ст. 273, 274, 275) [6].

Отже, проникнення в злочинне середовище для виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованих груп чи злочинних організацій являє собою один із перспективних напрямів діяльності правоохоронних органів. Світовий досвід свідчить про високу результативність використання негласних працівників у процесі документування злочинної діяльності та досудового розслідування [7].

Пріоритет цього виду негласних слідчих (розшукових) дій обумовлений унікальними можливостями суб'єктів проникнення у кримі-

нальне середовище. Це робить його ефективним способом одержання відомостей, речей і документів, які мають значення для досудового розслідування, дозволяє здійснювати активний вплив на всі процеси, що відбуваються у кримінальному середовищі, забезпечуючи інтереси кримінального судочинства.

Список використаних джерел

1. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135–ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.
2. Науково-практичний коментар КК України від 5 квіт. 2001 р. / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К. ; Каннон, А. С. К., 2002. – 1104 с.
3. Бандурка О. М. Оперативно-розшукова діяльність. Частина I : [підручник] / О. М. Бандурка. – Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. – 336 с.
4. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30 черв. 1993 р. № 3341–ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 35 – Ст. 358.
5. Некрасов В. А. Проникнення в злочинне середовище: організаційно-тактичні основи : [монографія] / Некрасов В. А. Бірюков Г. М., Корсун С. І. – К. : РВВ МВС України, 2004. – 196 с.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За заг. ред. проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К. : Юстініан, 2012. – 1328 с.
- 7 Савченко А. В. Міжнародний досвід використання агентури правоохоронними органами Європи та США : [посібник] / Савченко А. В., Матвійчук В. В., Никифорчук Д. Й. ; [за заг. ред. Я. Ю. Кондратьєва]. – К. : НАВС, 2004. – 60 с.

Статья посвящена некоторым вопросам выполнения специального задания, связанного с раскрытием преступной деятельности организованных преступных групп и преступных организаций.

The article is devoted to some special task execution issues relating to the disclosure of criminal activities of organized criminal groups and criminal organizations.

Стаття надійшла до редакції журналу 1 квітня 2013 року.